

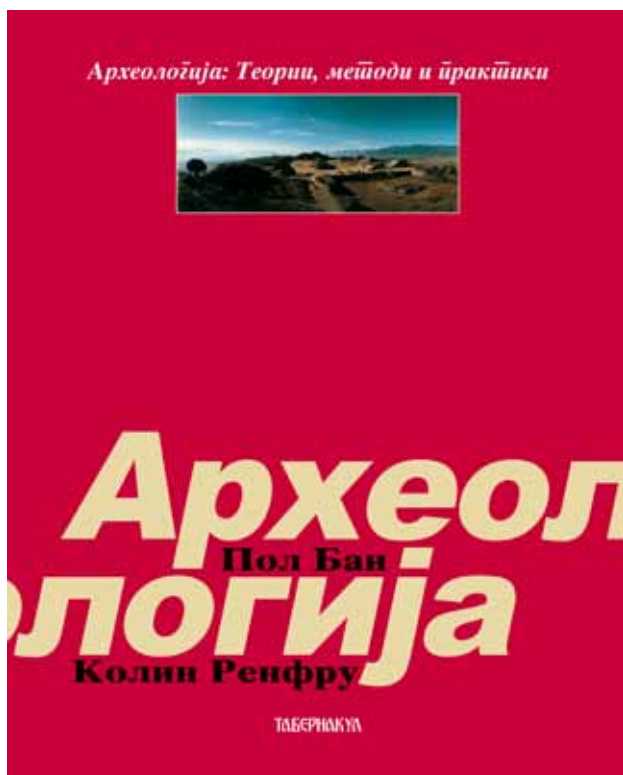
Колин РЕНФРУ и Пол БАН

**АРХЕОЛОГИЈА:
ТЕОРИИ, МЕТОДИ И ПРАКТИКИ**

ISBN: 978-608-210-058-6

Табернакул 2009

672 страници

**ЧИТАЈКИ ЈА АРХЕОЛОГИЈАТА:
прилог кон неколку книги преведени на македонски јазик¹**

Поводот за овој текст се неколку новинарски натписи во врска со преводот на стручна литература од областа на археологијата и историјата на уметноста. Тие и не би предизвикале посебно внимание доколку не содржеа голем број недостатоци, како во пласирањето на погрешни информации, така и во оскудниот осврт врз овие дела. Тоа секако предизвика неколку полемики меѓу археолозите, историчарите на уметност и новинарите, што пак во одредена мера конечно ја размрда пасивната позиција на македонските археолози во однос на случувањата врзани за оваа хуманистичка дисциплина. За жал ова 'размрдување на хуманистите' по традиција остана само во меѓусебните разговори во ходниците, училниците и канцелариите, без воопшто јавно да се критикуваат или подржат новинарите, стручњациите, издавачите или администрацијата, врзани за публикувањето,

популаризирањето или деградирањето на овие книги.

Како резултат од ваквите дискусии и состојби, произлезе еден мој натпис во неделниот весник „Форум“ (бр. 243), со наслов „Фалби и фалинки: неколку археолошки поводи за 500 преводи“. Во оваа прилика тој е надополнет, модифициран и искористен како основа врз која ќе се приложат подетални рецензии за делата кои минатата година беа преведени и публикувани од неколку издавачки куќи. Тоа е направено најмногу заради тоа што овие книги овозможуваат да се согледа позицијата на македонската археологија во однос на современите европски и светски текови на археолошко размислување и истражување. Затоа во завршниот дел од овој текст направен е преглед на традиционалните 'стандарди' во македонската археологија и понудени се неколку можности за тоа како овие свежо публикувани книги можат да придонесат во развивањето на археолошката мисла во Македонија.

Новинари во акција

Неодамна бевме сведоци на жестоки коментари и дебати околу преводите и техничките пропусти на неколку книги издадени во рамките на проектот на Владата за преведување на „500 стручни, научни книги и учебници од кои се учи на врвните, најдобрите и најреномираните универзитети

¹ Насловот на трудот, како и неговите подглавја, се парафрази на неколку клучни археолошки публикации на Иан Ходер, Колин Ренфру и Луис Бинфорд, и тоа: „Reading the Past“ и „Symbols in Action“ на Ian Hodder, „The Archaeology of Identity“ на Colin Renfrew и „Archaeology as Anthropology“ на Lewis Binford.

во САД и Европската унија“. Оваа дебата беше покрената од еден прониклив и аналитичен текст на Јана Јакимовска која во весникот „Дневник“ (бр. 40400), направи мошне сериозен и детален осврт на недостатоците присутни во делото „Уметност мината - уметност сегашна“ од Дејвид Г. Вилкинс, Бернард Шулц и Кетрин М. Линдаф. Во оваа пригода би сакал да потенцирам дека напoлно се согласувам со критичкиот пристап на Јакимовска и со секој обид аргументирано да се коментираат изданија кои треба да им послужат на студентите во нивното академско усовршување. Меѓутоа, неодамнешните конструктивни забелешки и коментари повлекоа низа текстови од новинари, кои во обидот да го следат овој ‘анти преведувачки’ тренд направија погрешно и недоследно ‘презентирање’ на новите изданија од областа на археологијата. Затоа, од позиција на археолог кој се концентрира на истражувањата на предисторијата и на современите текови во светската археологија, ќе направам осврт на искривеното обопштување на неколку книги од оваа област, а за кои сметам дека навистина можат да придонесат во развивањето на принципите и научниот однос на македонските археолози кон материјалната култура.

Имено, станува збор за делата „*Основи на археологијата*“ од Клајв Гембл (издание на Табернакул) и „*Принципи на археологијата*“ од Даглас Т. Прајс (издание на Нампрес), како и за уште неколку дела кои влегуваат во сферата на културната антропологија (во чии рамки влегува и археологијата), издадени како дел од проектот „500“, а за кои не беше пишувано во кривките новинарски текстови. Секако, ќе започнам со претставување на негативните и неаргументираните критики на овие две дела во дневникот „Време“, за потоа да го потенцирам нивното исклучително значење за македонската археологија. Во 1943-от број на овој дневен весник, издаден на 14.04.2010 година, при обидот да се критикува преводот и техничкото уредување на монументалното дело „*Историја на модерната уметност*“ од Х. Х. Арнасон, вклучени се и горе наведените археолошки учебници. Притоа за нив се наведува следново: „...**изданијата се полни со грешки - преводни, редакторски, лекторски...професорите воопшто не им ги препорачуваат изданијата** (на студентите), **најмногу поради погрешните толкувања... пропусти во техничката подготовка на учебниците...археолозите велат дека се непотребни бидејќи пишуваат за древните американски цивилизации (Маите, Инките, Ацтеките), кои воопшто не се обработуваат на нашиот факултет бидејќи македонската културна остатина му припаѓа на медитеранскиот цивилиза-**

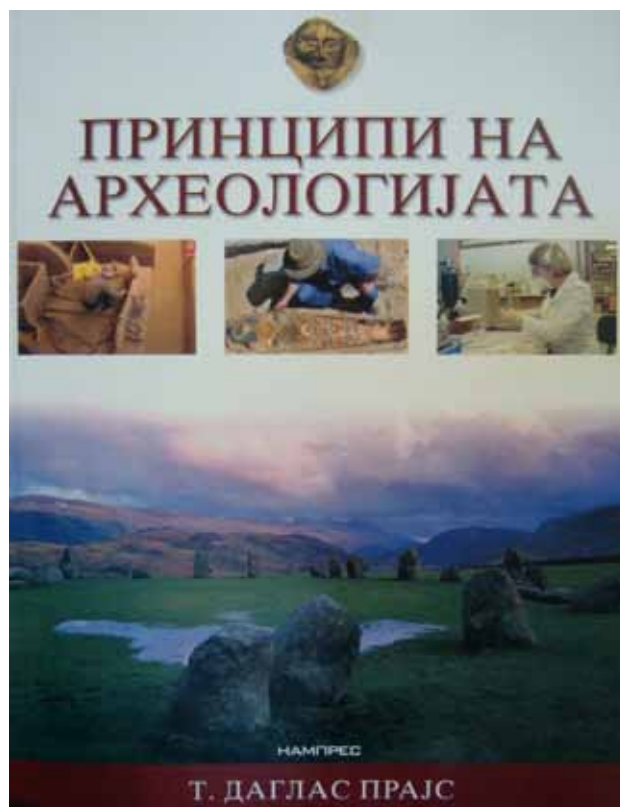
циски блок...“. Иако некои од овие забелешки се однесуваат за повеќето книги од проектот „500“, а во тој кош и оние од областа на археологијата, сепак сметам дека е апсолутно некоректно без детална проверка и внимателно читање на овие книги да се направи осврт врз податоци добиени по принципот „рекла-кажала“.

Како би докажал дека овие негативни забелешки се сосем неосновани, ќе започнам од критиките насочени конкретно кон овие книги, за подоцна да ги обработам и „поопштите“ недоследности. Во новинарскиот прилог, базиран на мислењето на одреден археолог (чие име не е наведено, како и на останатите „интервјуирани“, освен на претставниците од издавачките куќи), се тврди дека овие учебници обработуваат „**древни американски цивилизации**“ и дека на нашиот факултет се изучуваат култури кои единствено му припаѓаат на „...**медитеранскиот цивилизациски блок**...“. И за двете тврдења сметам дека се погрешни, и тоа заради следните аргументи. Прво, во „*Основи на археологијата*“ на Гембл, овие цивилизации „...**(Маите, Инките, Ацтеките)**...“, воопшто и не се спомнуваат, освен на една страна (174), каде Маите и Инките се наведуваат во само две реченици во контекст на развивањето општества кои комбинираат урбанизам и писменост. Оваа книга,

во нејзината целина обработува сосем поинакви теми од историјата и процесите во археологијата, за што и подолу ќе стане збор, кога и ќе се потенцира нејзиното значење за македонската археологија.

Книгата во која овие култури се даваат како чест пример е делото на Прајс („Принципи на археологијата“), реномиран американски археолог чиј тековен примарен истражувачки интерес е предисторискиот период мезолит во Данска и кој има работено и пишувано за битни локалитети во Америка, Кина, Блискиот Исток, Централна и Северна Европа! Тој во својот учебник, кој пред сè е наменет за студенти-почетници по археологија, ги обработува сите аспекти на археологијата, од вообичаените административни проблеми и секојдневниот живот на археолозите, до комплексноста на археологијата, дефинирањето прашања и одговори, како и примената на егзактните науки во оваа општествена научна дисциплина. При обидот да ги илустрира навидум нејасните и апстрактните процеси во археологијата, тој наведува бројни примери кои би требало полесно да им ги претстават дадените контексти на студентите. Меѓутоа, покрај примерите кои се однесуваат на „древните американски цивилизации“, тој дава неверојатен број на археолошки ситуации кои потекнуваат од Европа, Африка и Азија, притоа посочувајќи дека слични или различни процеси се случуваат меѓу разни култури и цивилизации низ светот. На тој начин, преку својата книга, тој на студентите сака да им предочи дека во обидот да се разберат археологијата и културите кои се истражуваат, не треба слепо да се набљудува само просторот од кој студентот потекнува, туку напротив, да се осознаат колку е можно повеќе светски култури слични на онаа која студентот решил да ја истражува.

Во тој контекст, вреди да се спомне примерот на британскиот археолог Иан Ходер, сегашен раководител на Одделението за антропологија на Универзитетот Стенфорд. Како резултат на научниот проблем што го имал со неолитската населба во Оркни, тој решава да замине за Борнео во Африка и таму да се обиде да ги согледа современи контексти слични со оние што ги имаше во Британија. Притоа, имајќи ги предвид принципите на американскиот археолог Луис Бинфорд, тој ја зајакнува методичноста на етно-археолошките истражувања и успева да укаже на можностите кои ги нуди ваквиот отворен пристап кон толкување на културите од минатото. Подоцна, преку следните теренски истражувања и публикации, успева да ја наметне доминантната улога на пост-процесуалната археологија и да посочи дека истражуваните локалитети и податоци треба да се разгледуваат

подеднакво локално и глобално.

Токму овој однос на современите археолози кон материјалната култура, го отвара и второто битно и недоследно тврдење во текстот од дневниот весник, тоа дека на Институтот за историја на уметност и археологија се изучуваат единствено култури кои припаѓаат на „...медитеранскиот цивилизациски блок...“. Напротив, во текот на минатите и сегашните студиски програми на овој институт, при изучувањето и претставувањето на предвидените редовни и изборни предмети, се обработуваат култури од предисторијата до современата уметност кои потекнуваат од Централна и Западна Европа (палеолитски населби од Франција, Германија и Чешка; средновековни народи од истите региони), како и од Азија (неолитски популации од Анадолија; првите цивилизации во Сумер, Акад и Месопотамија и мноштво други кои се евидентирани во антиката и средниот век). Тука би ги навел и светските клучни имиња во сликарството, скулптурата и архитектурата кои потекнуваат од сите делови на Европа, Америка и Азија, а кои се изучуваат при студиите по историја на уметноста (од романиката до современата). Во тие рамки влегуваат и филозофите кои студентите по археологија и историја на уметност имаат прилика да ги изучуваат по предметот „Историја на религијата“, а кои воопшто и не го допираат Медитеранот. Повеќето од овие уметници, филозофи, народи, култури или цивилизации не припаѓаат на потенцираниот *медитерански цивилизациски блок*, а некои од нив дури немаат

никакво директно влијание врз она што низ сите епохи се случувало на територијата на Македонија или Балканот.

Но доколку и навистина би било онака како што е наведено во текстот т.е. дека на „нашиот“ институт се учеле само медитерански цивилизации, се отвора прашањето дали таквата состојба би била воопшто оправдана? Зошто американските и европските студенти по археологија би требало да учат од учебници концентрирани врз примери од целиот свет (со кои ете преку овие преведени изданија и ние добивме можност да се запознаеме), а истите македонски студенти би требало во своето образување и истражување да бидат закотвени само во она што се наоѓа под нивните нозе или во дворот на комшиите од регионот? Токму горе наведените книги од Гембл и Прајс, овозможуваат и македонската археологија да отиде еден чекор понапред во перципирањето на археологијата на пошироко глобално ниво, како во рамките на истражувањата, така и во контекст на разните процеси присутни во методите и принципите на археолошката теорија и пракса

Доколку ја земеме предвид тековната внатрешна и надворешна политика на Македонија, ќе видиме дека постојано, оправдано или неоправдано, се потенцира следењето на современите европски и светски стандарди. Во тој контекст, логично е дека се сугерира и на стандардите и програмите кои се применуваат и во универзитетите од овие земји. Ако овие универзитети и институти можат во своите рамки да имаат стручњаци и курсеви кои се однесуваат на разни регионални, теориски и методолошки области, тогаш зошто нашиот Институт за историја на уметност и археологија би бил уназадудан со програма карактеристична за педесетите години од 20-от век? Потенцијалот на горе наведените книги може да се искористи во насока на освежување и проширување на студиските програми, а подоцна и во нивното збогатување со нова литература која ќе ги следи современите текови во истражувањата карактеристични за овие хуманистички дисциплини.

Новинари во деграда(к)ција

Пред да продолжам со потенцирањето на значењето на преведените дела, повторно ќе се навратам на новинарското деградирање на трудот вложен во нивната реализација, како на оној од страна на авторите, така и на оној на преведувачите и техничките уредници. Имено, во текстот се наведува дека овие книги, заедно со оние од другите научни области, се преполни со грешки во преведувањето и техничкото уредување на изданијата. Секако, не би можел да ја потврдам или негирам веројатноста на овој коментар

за преведените книги од проектот „500“, а кои се однесуваат на правото, хемијата, физиката, електротехниката, биологијата и земјоделството, за што соодведните стручњаци би требале да дадат нивно позитивно или негативно видување. Но, од позиција на археолог и читател кој со огромно задоволство би ги препорачал наведените археолошки дела (како на студентите, така и на професионално ангажираните археолози), сметам дека новинарскиот прилог оди наспроти промовирањето и зајакнувањето на научните стандарди кои би можеле да се имплементираат преку делата на Гембл и Прајс.

Преводот на „Основи на археологијата“, направен од Андријана Драговиќ, е можеби еден од најуспешните обиди, комплексните англиски академско-археолошки јазични форми да се адаптираат во контекст на македонскиот јазик и да му се овозможи на читателот јасно следење на идеите на авторот. Притоа, голем број од називите вообичаени за англиската археолошка терминологија се мошне доследно пренесени и приспособени за научниот вокабулар на македонските археолози. Техничкото уредување на ова издание, реализирано од Дијана Трајкоска, исто така нема недостатоци во однос на оригиналот. Иако, во овој труд не се присутни фотографии, сепак приложените сложени графикони и илустрации се поставени на вистинското место, со соодветно сигналирање.

Што се однесува до преводот и техничкото уредување на „Принципи на археологијата“, повторно не би можел да се согласам со наведените коментари. Иако преведувачите на ова издание, Андријана Папиќ и Сандра Ѓорѓевска, немаат поголемо искуство во преведувањето археолошка литература, сепак се обиделе колку е можно поверодостојно да се придржуваат до оригиналната говорна форма на имињата на локалитетите и термините. Освен директното и буквално преведување на речениците, како карактеристичен недостаток може да се потенцираат грешките во македонската лексика, преку додавање или одземање на букви, членови и сврзници во и меѓу зборовите. Во ова дело постојат неколку недоследности во однос на некои називи и терминологијата, но тие се минорни во споредба со целосниот увид кој го овозможува преводот во контекст на изворните идеи и теми. Истото би можело да се однесува и за техничкото уредување на оваа визуелно далеку посложена книга, во која за жал не е наведено името на техничкиот уредник, што би можело да се смета за пропуст.

Но, еве да речеме дека во овие дела постојат преведувачки или технички недоследности, иако не е така, сепак не треба да се занемари дека овие македонски изданија даваат целосен увид во сушти-

ната на размислувањата и позициите на авторите, како и придонесот кон влијанието што тие можат да го извршат врз збогатувањето на археолошките сознанија на македонските студенти и нивните повозрасни дипломирани, магистрирани или докторирани колеги. Значењето на овие книги се состои во тоа што имаме прилика, како ретко досега, да користиме литература на македонски јазик која и на нашите археолози им овозможува целосен преглед на историјата на археологијата и нејзините развојни фази и методи, како и на отворените прашања кои археолозите ги поставуваат и кои се однесуваат на луѓето, предметите, просторот, трансформациите и идентитетот на истражуваните заедници и култури од минатото. Пред сè, треба да се има предвид фактот дека овие дела влегуваат во редовната програма на европските и американските универзитети, и се публикувани за реномирани издавачки куќи (Routledge и McGraw-Hill), кои имаат мошне селективен и критички пристап при изборот на книги зад кои тие стојат. Тоа укажува на фактот дека овие издања се едни од најреферентните дела за воведот во археологијата, а кои можеме да ги имаме и во рамките на нашите археолошки студии или истражувања.

Тука мора да се укаже и на фактот што Македонија е една од ретките земји во кои овие книги се преведени на домашниот јазик. Иако овие публикации се дел од редовните студиски програми во Европа и Азија, сепак во голем дел од земјите тие се ползуваат во нивниот англиски оригинал. Тоа секако може истовремено да биде предност и пречка за студентите и археолозите. Од една страна, за македонските студенти и археолози преводите се предност бидејќи можат комплексната академска терминологија полесно да ја разберат и јасно да ги следат идеите и целите на авторите. Во секој случај, користењето на овие дела на македонски, би придонело кон побрза и ефективна примена на принципите и современите методи сугерирани од еминентните автори, што пак ќе доведе и до конструктивни трансформации во македонската археологија. Но, од друга страна, користењето само на македонските верзии на овие книги може и негативно да влијае врз усовршувањето на англиската археолошка терминологија, која во моментот е универзално присутна и препорачлива во целиот свет. На тој начин, доколку се читаат само македонските преводи, без да се консултираат изданија на англиски од истата област, тогаш тоа ќе го намали квалитетот на научната комуникација меѓу македонските и западноевропските археолози, како и обидот тие да се промовираат на повисоко академско ниво во Европа. Во таа смисла, од голема корист би било да се читаат

подеднакво македонските и англиските изданија, кои и онака можат да се набават по мошне ниски цени.

Според тоа, критичниот напис во „Време“, во авторство на некогашен студент на катедрата за историја на уметност и археологија, не оди во полза на квалитетот и вредностите промовирани во овие книги, ниту пак дава добра слика за наведената катедра и потенцијалот за нејзиното унапредување. Овој напис, само ја прикажува кусогледоста која е научена, стекната или сугерирана преку образованието или уредувачката политика на весникот, а која за жал воопшто не се темели на аргументирани податоци и согледувања. Тоа го отвора прашањето за тоа дали ваквото нетемелно пристапување на некогашните (дипломирани) студенти кон одредена материја, говори и за начинот на кој се однесуваат македонските археолози и историчари на уметност (некогашни дипломирани студенти) кон областите кои тие ги истражуваат? Доколку е така, погоре и подолу наведените книги овозможуваат овие традиции да се модифицираат и да се насочат кон подобрување на методите и принципите применети во индивидуалните и институционалните истражувања.

„Археологија: теории, методи и практики“ од Колин Ренфру и Пол Бан

Во ова поглавје ќе се направи подетален осврт на изданието преведено на македонски, а кое дава генерален преглед врз историјата на археологијата, нејзините теории и принципи, како и методите кои таа ги ползува во процесот на теренско и кабинетско истражување. Во тој контекст, тука би го посочил можеби највредното дело кое е издадено заедно со групата книги од проектот „500“, а за кое за жал ништо не е напишано во новинарските прилози кои се однесуваат на археолошките изданија. Станува збор за книгата **„Археологија: теории, методи и практики“** од Колин Ренфру и Пол Бан, која може да се издвои како еден од најзначајните светски учебници по археологија. Токму неговите пет изданија од 1991 до 2008 година, и тоа за реномираната куќа Thames & Hudson, ја потенцираат важноста и потребата еден ваков учебник да биде присутен и меѓу македонските студенти. Македонското издание на оваа книга е публикувано од „Табернакул“, со комбиниран превод од Андриана Драговиќ, Димитар Симоновски и Александар Ускоков, како и со техничко уредување изведено од страна на Владимир Тодоров и Дијана Трајкоска. И во овој случај преводот и компјутерската обработка се мошне доследни до оригиналното издание на англиски јазик, така што имаме можност да читаме дело кое потполно одговара на светските академски стандарди.

Оваа обемна книга е поделена на три основни дела во кои се поставени неколку поглавја кои обработуваат низа прашања и теми врзани за суштествениот карактер на археологијата. Во нив, покрај одличниот и едноставен текст, приложени се извадоци со примери кои се однесуваат на дадените теми, како и дополнителна литература која овозможува нивно понатамошно продлабочено изучување. Секој од овие три дела се однесува на одредени аспекти на археологијата, намерно расчленети во неколку подгрупи, за да се добие јасен преглед на категориите кои влегуваат во рамките на обработената археолошка област. Така, во првиот дел, именуван како „*Рамката на археологијата*“, преку четири поглавја се прикажани историјата на западната археологија и основните прашања со кои се занимава оваа научна дисциплина. Овој воведен прв дел е мошне клучен за разбирањето на археологијата и нејзиниот развој од шпекулативната фаза до постпроцесуалните етапи, кога примената на пософистицирани методи ја зацврсти нејзината позиција како наука. Преку поглавјата за историјата на археологијата може да се согледа дека таа е динамична дисциплина која постојано се обидува да изнајде нови решенија за тоа како би можеле да се потврдат толкувањата на културите во минатото. Во тој контекст, ова кратко поглавје е мошне битно за македонските археолози бидејќи можат да ги споредат сопствените пристапи во истражувањето со некогашните или современите принципи на археологијата. На тој начин, овој воведен дел може дополнително да инспирира во пронаоѓањето додатни методи кои ќе ги зацврстуваат нашите сознанија за минатото, но и за начинот на кој го интерпретираме и презентираме истото.

Во таа смисла особено важни се останатите поглавја во првиот дел, формулирани преку клучните прашања на археологијата. Како и во останатите делови, така и во овој, дефинирањето на поглавјата преку прашања не е случајно. Имено, современата археологија смета дека нејзината структура се темели на поставување прашања и дискусии, чии одговори ги наведуваат археолозите на дополнително доследно и систематско третирање на материјалната култура. Затоа, секое поглавје започнува со едноставно прашање (*Што?*, *Каде?* и *Кога?*), елаборирано преку темите или методите својствени за областите обработувани преку вакви прашања. Притоа, објаснети се процесите преку кои се формира материјалната култура, начинот на нејзино пронаоѓање и истражување, како и можностите за егзакност во нејзиното датирање и хронолошко позиционирање.

На сличен начин, преку поглавја формулирани како прашања, авторите го осмислуваат и вториот

дел, именуван „*Откривање на разновидното човечко искуство*“. За разлика од претходното, овој дел се занимава со многу покомплексни теми во археологијата, па затоа и насловите на поглавјата се дефинирани како посложени прашања. Токму затоа, овој втор дел е оној во кого секој археолог може да ја пронајде темата блиска до неговото истражување и начинот на кој ја перципира и третира материјалната култура. Со самото тоа што тука се обработени сите видови на човечкото искуство во минатото, имаме можност подлабоко да се запознаеме со тековните норми на негово археолошко дефинирање. Се започнува обоштено од начинот на формирање и организирање општества, за да во следните поглавја се навлезе во сите сегменти на социјалната, стопанската и религиозната интеракција меѓу индивидуите во заедниците од минатото.

Поглавјата 5, 9 и 11 се занимаваат токму со прашањата за социјалниот динамизам во општествата од предисторијата до средниот век. Имајќи предвид дека овој сегмент на истражување е скоро занемарен во македонската археологија, оваа публикација е одлична можност да се види како внимателното и систематското обработување на материјалната култура овозможува да се навлезе во покомплексните структури и формациски процеси на општествата, вклучувајќи ги дури и оние од палеолитот. Притоа, приложени се техниките за следење на ваквите процеси и тоа во рамките на дефинирање на карактерот на општеството, формите на контактите кое тоа ги има со околината, како и идентитетот и биолошките карактеристики на индивидуите кои го конструираат општеството. Во домен на тековните трендови во хуманистичките науки, особено се интересни прашањата за тоа како се формира идентитетот на индивидуите, но и оној на колективитетот кого тие го сочинуваат. Бидејќи овој проблем е ретко разработуван од нашите археолози, книгата дава увид во разни примери, литература и методи кои можат да се применат при следењето материјална култура, а преку која се идентификува одредена популацијата. Во таа смисла, археологијата на родот дава уште потемелен пристап во подлабоките општествени структури на овие популации, што секако би можело да ја збоги нашата слика за повеќеслојноста на податоците кои ни ги овозможуваат наодите и објектите откриени на бројни локалитети.

За разлика од овие поглавја, поглавјата 6, 7 и 8 објаснуваат како истражувањето на околината и ресурсите, игра огромна улога во доследното разбирање на културите кои ги проучуваме. Иако во македонската археологија скоро никаков акцент не е даден на геолошките, ботаничките или тех-

нолошките анализи, оваа книга покажува колку голем исчекор е направен во осознавањето на минатото, токму преку лабораториското проучување на климата, рељефот, растенијата, животните и занаетчиските техники. Бројните поглавја во овој дел се осврнуваат на скоро сите аспекти од животната средина, исхраната и технологијата, така што тоа е добра можност за заинтересираните археолози да се запознаат со активностите преку кои се формира научна соработка со стручни лица од повеќе области, а кои во иднина можат да резултираат со сосема нова слика за културите кои егзистирале во Македонија од предисторијата до отоманскиот период.

Особено е интересно поглавјето 10 (конципирано преку прашањето *што мислеле?*) каде авторите на широко се осврнуваат на една од најкомплексните сфери на минатото, истражувано преку когнитивната археологија. Во овој случај треба да се напомене дека еден од авторите, Колин Ренфру, е еден од родоначелниците на оваа насока во археологијата, при што го има ползувано сето свое долгогодишно искуство во оваа област за да темелно укаже на можноста за истражување на човечката, пред сè колективна, мисла во минатото. Дефинирајќи како функционира и се систематизира мислата во старите култури, ова поглавје во преден план ги истакнува симболите како механизам преку кого можат да се следат когнитивните процеси во минатото. Но, во овој случај се укажува на внимателното обработување на симболите, а не на нивно симплифицирано асоцијативно дефинирање. Имено, авторите потенцираат дека преку неколку методи, симболите треба да се анализираат во нивниот регионален или културолошки контекст и да се стават во сооднос со другите симболи во дадената култура. На тој начин, би се востановило колку тие гравитираат или деградираат од одредено значење и дали тоа значење е дел од поширок систем на идеи или пак егзистира самостојно во домен на определени форми на материјалната култура.

Интересно е што во овој случај авторите го обработуваат симболот во неговата поширока форма, а не само неговиот потенцијал во религиозните практики. Од тие причини, тука независно се пристапува кон симболот како референца за утврдување на местото, потоа како мерна единица, како инструмент во планирањето, како регулатор во истакнувањето на статусната позиција и односите меѓу луѓето, но и во односите на човекот со имагинарниот т.е. митскиот свет. Во таа смисла, потенцирани се сите практично – социјални компоненти на симболот, кој пак може да се ползува како средство за утврдување на бројни процеси кои излегуваат далеку од религиозните. Секако,

тука е посветено и големо внимание на тоа како когнитивната археологија го дефинира значењето и потенцијалот на симболите во рамки на религиозните процеси и тоа особено во визуелната култура. Притоа, сугерирани се неколку модели преку кои можат да се препознаваат формите на култот и обредите, осмислувањето на природните сили, но и начинот на кој симболите функционираат во ликовните претстави и митологијата. Во ова последно, петто издание на книгата, како завршен дел од поглавјето 10 се потенцирана и можноста за истражувањето на умот и менталното ангажирање, област со која Ренфру и неговите соработници од Кембриџ се занимаваат во последните години. Покажано е како когнитивната археологија со помош на невронауката може да ги дефинира елементите на познание во минатото и како внимателниот методолошки пристап доведува до следење на архаичниот ум и неговиот придонес во формирањето и трансформирањето на симболични односи и концепти.

Во последното, 12-то поглавје, авторите преку прашањето *зошто нештата се промениле?*, повторно и потемелно се навраќаат на когнитивната археологија, иако претходно се осврнуваат на марксистичката, процесуалната и постпроцесуалната археологија. Тука, когнитивната археологија е поставена како последна, тековна етапа од развојот на археолошката мисла, која овозможува доследен и сеопфатен увид во разните форми на материјалната култура и нејзиниот взаемен сооднос со процесите во општествата. Затоа, приложени се неколку стадиуми преку кои таа успева да објасни зошто доаѓа до промена на спомениците и артефактите и како тие се поставуваат во серија на релации со динамиката меѓу индивидуите и заедниците.

Последниот, трет дел од оваа обемна книга, иако поделен само во две поглавја, се занимава со два интересни сегмента од археологијата. Во поглавјето 13 се искористени неколку конкретни археолошки примери од разни периоди и региони, за да се покаже како сите претходни поглавја би можеле и функционираат во определен локалитет. Притоа, за секој пример независно, прикажани се сите сегменти од ископувањето до толкувањето на општествата и нивите трансформации. Тоа дава добар увид во механизмите и методите кои можат да се искористат и при истражувањето и презентирањето на македонските локалитети, како и во темелниот пристап кон разбирање и објаснување на минатото и културното наследство.

Токму прашањето за дефинирањето на културното наследство е завршната тема на книгата која се обработува во поглавјето 14, под наслов *Чие минато?* Во контекст на политичките случувања

во Македонија и Балканот ова поглавје може да одигра битна улога во начинот на кого ќе го разбереме, интерпетираме и прикажеме ‘нашето‘ минато. Имено, тука авторите се занимаваат со прашањата, кој и како го поседува и употребува минатото, притоа акцентирајќи ги негативните елементи во користењето на древните симболи во афирмирањето на современиот идентитет. Дадени се голем број примери од разни делови од светот за уништувањето или заштитата на културното наследство, со цел да се потенцира етичноста во археологијата и да се понудат модели за правилно постапување и третирање на спомениците и материјалната култура.

Идентитетот како археологија

Можеби е интересно или пак тажно, што во последното поглавје на книгата и Македонија е дадена како негативен пример за ‘отуѓувањето‘ на античкото минато и негово промовирање во современ контекст (стр. 570). Без разлика дали авторите овдека доследно или недоследно ја прикажале скорешната македонска политика или дали воопшто ги разбрале непретенциозните општествено - културни тенденции на Република Македонија, сепак битно е што во оваа книга сме искористени на начин кој треба да ги подзамисли македонските археолози. Прво, иако во ова скоро монументално дело се вклучени илјадници позитивни археолошки примери од сите делови на светот, ние не сме сториле многу да истражиме и доследно, светски презентираме барем еден локалитет кој би влегол во рамките на еден ваков еминентен учебник за археологијата. И второ, иако во неколку наврати, нашата археологија е негативно прикажана, македонските археолози воопшто не се обидуваат да ја поправат оваа слика и тоа преку официјални институциски реакции, организирање меѓународни собири на оваа тема, канење на странски археолози да истражуваат во оваа земја, како и публикување трудови и монографии за еминентни европски или светски списанија и издавачки куќи. Верувам дека ангажирањето на македонските археолози во сите овие сфери може да придонесе многу повеќе за подобрувањето на нашата археологија во светски рамки, како и во нејзиното натамошно позитивно ползување во светските публикации и учебници.

Во таа, а и генерално секоја археолошка смисла, оваа книга може да понуди многу. На едно место, ги соединува сите прогресивни методи кои се користат во светот последните триесетина години, а кои постојано се занемаруваат во нашата археолошка пракса. Иако ова дело на Ренфру и Бан се однесува пред сè на студентите, сепак може да го ползуваат сите оние кои чувствуваат потреба од

ревидирање и подобрување на сопствените методи на истражување и интерпетирање, но исто така и како дополнителна инспирација во отварањето нови погледи и перспективи кон потенцијалите на материјалната култура во минатото. Последователно, оваа книга овозможува да ги согледаме тековните принципи на македонската археологија и да ја определиме нејзината позиција во однос на европските, но и светските археолошки процеси кои се зачнати уште во шеесетите години од XX—от век. Примената на практиките и методите предложени во овој учебник, преведен на македонски јазик (!), овозможува и нашите археолози да истапат чекор напред и да се вклучат во современите текови на археолошко размислување и истражување.

Од една страна, со самото тоа што дел од македонската политика или археологија е ставена меѓу примерите со Садам Хусеин и Талибанците, доволно покажува како светот гледа на нас и нашето толкување на минатото. Иако лично сметам дека овој непромислен пример во книгата е резултат на блиските врски на едниот од авторите со Грција и неговото долгогодишно работење во оваа земја, сепак тоа е доволно светската научната јавност и понатаму да се повикува на него и да не користи во негативен контекст. Имајќи предвид дека секое англиско реиздание излегува на четири години (последното е од 2008 година), можеби е вистинскиот момент, македонските археолози да делуваат и официјално да реагираат пред евентуалното следно публикување на овој учебник во 2012 година. Посочениот пример е веќе одамна надминат, македонското знаме е сменето, а и политичките тенденции се насочени во друг правец. Тоа значи дека може институционално и организирано да се работи во насока на отфрлањето на ваквиот пример и предложување на нови кои би биле вклучени во другите конструктивни сегменти од книгата. Затоа, ова мошне битно археолошко дело може да се третира како одредена појдовна точка во низата промени кои треба да се внесат во македонската археологија, како во домен на подобрување на истражувачката и толковната методологија, така и на ниво на подинамично ангажирање на нашите археолози во доследно и темелно презентирање на културното наследство.

Но, со оваа книга има и друг, овој пат наш внатрешен проблем. Имено, условно именуваниот учебник по археологија, не може да се најде никаде во Македонија. Него го нема во библиотеката на Институтот за историја на уметност и археологија, а не се продава ниту во книжарницата на „Табернакул“, која е и негов издвач. После едно мало истражување по институциите, се увиде дека оваа книга ја нема ниту во Министерството за об-

разование и наука, кое и иницијатор и финансиер на неговото издавање, како ни во Ректоратот на Универзитетот „Св. Кирил и Методиј“, кој е одговорен за примање и распределување на оваа книга низ факултетите. Никој од одговорните во сите овие институции, со кои се разговараше во врска со книгата, не знаат каде се наоѓаат сите оние стотици примероци кои треба да се достават по библиотеките. Со други зборови, оваа книга како да не постои и како да не е воопшто издадена, па доколку сакате да ја читате нема да можете никаде да ја набавите, ниту да ја изнајмите, ниту пак да ја купите. Дури и примерокот кој го користам за да ја напишам рецензијата е позајмен како резултат на срдечноста и разбирањето на луѓето од „Табернакул“. После завршувањето на рецензијата ниту јас ќе можам да ја користам кога ќе ми биде неопходна.

Мистеријата околу исчезнувањето на буквално сите стотици примероци предвидени за библиотеките, доволно говори за нашиот несериозен однос кон литературата која е предвидена да ги подигне стандардите во македонската наука. Во моментот кога имаме можност да ги развиваме нашите истражувачки методи во домен со светските стандарди, ние повторно со голема доза на инертност се поставуваме кон процесите кои треба да го придвижат општеството еден чекор напред. Секако, во овој случај археолозите не сносат никаква вина за отсуството на оваа книга, туку оние кои се одговорни за нејзината дистрибуција и контрола на дистрибуцијата. На некој начин тоа покажува колку јавно сугерираните државни тенденции се повеќе формални отколку суштински и смислено спроведени, што во секој случај се рефлектира и врз напредокот кој се очекува од археологијата. Во таа смисла, доколку археолозите сметаат дека овој учебник може да одигра клучна улога во развојот на методите и принципите на оваа научна дисциплина, тогаш повторно организирано и институционално би требало да реагираат и да се ангажираат во врска со литературата неопходна за подигањето на научните стандарди. Тоа секако не би требало да се однесува само за оваа книга, туку и за сите оние кои би можеле во иднина да се преведат на македонски и да се вклучат во студентската настава и археолошката практика во Македонија.

Антропологијата како археологија...и обратно

Трите горе наведени книги се засега единствените македонски преводи од областа на историјата и концептите на археологијата, со исклучок на „**Читајки го минатото**“ од Иан Ходер (издание на „Macedonia Prima“), објавено во 2003 година, а за кое исто така имам напишано рецензентски

осврт. Меѓутоа, тие не се единствените дела кои одат во прилог на проширените археолошки истражувања, а кои беа публикувани во рамките или надвор од проектот „500“. Доколку се земе предвид дека археологијата во голем дел од светот се третира и изучува како културна антропологија, тогаш таа не треба да се третира како научна дисциплина која единствено се интересира за елементарните карактеристики на материјалната култура. Напротив, современите текови во археологијата сè повеќе ја потенцираат потребата од истражување на покомплексните процеси кои се одвиваат во рамки на една или повеќе заедници, вклучувајќи ги идентитетот, политичкото уредување, дистрибуцијата на ресурси, религиозните форми итн. Од тие причини, во оваа пригода вреди да се набројат уште неколку преведени дела кои се концентрирани на истражувањето на општествените и религиските концепти меѓу разни народи, а кои можат да им помогнат на археолозите во разбирањето на древните култури.

Меѓу овие дела, кои влегуваат во сферата на повеќе хуманистички науки, а кои се концентрираат на религиските концепти и структури, политичкото уредување, третманот на телото и примената на театарската изведба во ритуалите, можат да се истакнат: „**Антропологија на религијата**“ од Фиона Боуви (издание на „Табернакул“), во превод на Александар Ускоков; „**Политичка антропологија**“ од Тед Ч. Левелен (издание на „Табернакул“), во превод на Димитар Симоновски; „**Теорија на изведбата**“ од Ричард Шекнер (издание на „Нампрес“), во превод на Јасна Каровска; „**Театар, тело и задоволство**“ од Сајмон Шепард (издание на „Табернакул“), во превод на Димитар Симоновски и „**Етнографија: принципи во практиката**“ од Мартин Хамерсмили и Пол Аткинсон (издание на „Нампрес“), во превод на Тереза Маневска. Секако, останува на стручните луѓе од соодветните области да напишат свое мислење за (не)квалитетот на преводот и степенот на (не)употребливост на овие книги во нивните дисциплини. Меѓутоа, од позиција на археологијата, овие дела можат да придонесат во збогатувањето на сознанијата и редифинирањето на начинот на кој македонската археологијата стандардно се перципира. Примената на антрополошката позиција во однос на археолошките истражувања овозможува продлабочен увид во комплексните процеси кои се одвивале меѓу древните култури и тоа на ниво на политика, економија, религија, стопанство, занаетчиство, уметност, гастрономија итн.

Ваквата антрополошка позиција на археологијата е применета насекаде низ светот и во одредена мера се уште ги следи принципите на Луис

Бинфорд, поставени уште во втората половина на шеесетите години во XX-от век, со неговото дело „Археологијата како антропологија“. На сите американски универзитети археологијата се изучува како подгрупа на институтите за антропологија, со еднакво рамниште како и етнологијата. Во воведниот дел од „Археологија: теории, методи и практики“, авторите (кои патем се британци), ја дефинираат археологијата како „минато време на културната антропологија“ со што јасно се укажува дека таа, како и етнологијата, го проучува човекот најмногу преку материјалната култура. Меѓу другото, на повеќето универзитети во Италија, предисторијата како наставен предмет се именува со терминот палеоетнологија, на тој начин укажувајќи дека овие сродни дисциплини имаат идентични цели и резултати реализирани преку различни методи. Затоа не случајно, со појавата на Бинфорд, а подоцна и на Ходер, овие дисциплини се соединуваат во рамки на етноархеологијата која имаше за цел да покаже дека процесите кои се случуваат во современите култури можат да се ползуваат како насока за истражување на предисториските заедници. Функционалноста на овој пристап, од шеесетите па наваму, значително ги прошири интересите на археологијата вклучувајќи ја се подлабоко во суштината на антропологијата. Тоа овозможи, мноштво археолози низ светот да разберат дека материјалната култура е средство преку кое се манифестираат идеите и тенденциите на културите од минатото, а со нивното внимателно документирање и проучување да се следат бројни комплексни сегменти во домен на социјалните, економските и симболичките процеси.

Можеби дел од овие книги, конечно ќе ги разбијат бариерите во Македонија кои постојат во домен на традиционалното перципирање на „археологијата како археологија“ т.е. своевиден *l'art pour l'art-изам*. Со тоа, долго време покажувавме дека археологијата се произнесува преку своите стандарди од XIX-от век и дека ископувањата се единствениот сегмент со кого се добиваат податоци. Напротив, археологијата од осумдесетите години до сега укажува на тоа дека во уште поголема мера, ископувањето продолжува во музејските депоа, односно местата каде се стационираат наодите. Имено, антрополошкото дефинирање на археологијата потврди дека сите групи наоди понатамошно треба да подлежат на детално документирање, статистика, серијација, технолошка анализа и внимателно разгледување на контекстот и соодносот со други елементи од материјалната култура. Само на тој начин можат да се следат рефлексите на намерите и идеите кои се отелотворени во керамичките, коскените,

камените или металните предмети расфрлани или организирано поставени во конкретен простор од локалитетите. Во таа смисла, антрополошкото осмислување на материјалната култура и обратно пропорционално може конструктивно да делува врз ископувањата, како што впрочем е и случај на бројни локалитети, притоа издвојувајќи го пред сè Çatal Höyük.

Затоа, овие неколку значајни преведени дела можат да бидат појдовната точка од која ќе се увиди динамиката на материјалната култура и можностите за нејзино ползување при нашите обиди доследно да навлеземе во суштината на културите од минатото. Можеби преку ваквиот пристап, македонската археологија конечно ќе излезе од нејзините традиционални историографски рамки и да придонесе многу повеќе освен во типолошкото, хронолошкото и културното детерминирање на наодите. Мноштвото современи форми на археологијата, вклучувајќи ги *археологијата на нејсажот*, *археологијата на родот*, *археологијата на идентитетот*, *феминистичката археологија*, *когнитивната археологија*, *археологијата на марксистичките пристапи*, *неодарвинистичката археологија*, *процесуалната и постпроцесуалната археологија*, како и редица други кои обработуваат разни аспекти од минатото, отидоа далеку над археологијата како културна историја и приложија сосем нови и многу појасни сознанија за она што се случувало во минатото. Иако, скоро и воопшто да не сме допреле некоја од овие археологии, сепак припаѓаме на едно современо општество кое има можност, освен политички, и научно да се вклучи во тековните процеси на културата. Токму затоа, овие книги ја даваат таа можност да се види кои правци постојат во археологијата и секој независно понатамошно да се продлабочи во уште поргументирано реконструирање на минатото преку истражуваната материјална култура. Од тие причини и сметам дека првичната примена на овие дела во студиите и истражувањата на македонските студенти и археолози може да одигра клучна улога во постепеното модифицирање на нашиот однос кон толкувањето на културното наследство.

Иако овој текст, имаше цел пред сè да реагира на неоснованите новинарски и кулоарски текстови и инсинуации кои го деградираа значењето на неколку референтни археолошки книги, сепак се обиде да ги приближи клучните аспекти на овие дела и тоа особено она во коавторство на Колин Ренфру и Пол Бан. За жал, наспроти обидите аргументирано да се коментираат недостатоците, дел од археолошката и новинарската фела, пристапи со вообичаената панаѓурска инерција и неосновано шпекулирање, заради што и се појави овој

труд како противтежа на неумесното критикување. Овие индивидуи без да ги прочитаат делата, го негираат квалитетот и трудот, како на авторите, така и на преведувачите, лекторите и уредниците, со што се покажа вообичаеното отфрлање на новитетите, наспроти нивно имплементирање во археолошките методи.

Ваквата, навидум нова ситуација, укажува на две стандардни состојби кои се одамна одомаќинети во македонската наука. Првата се однесува на традиционалното (несовесно и неиздржано) критикување на сè ново што ќе се појави во комфорната зачмаена научна апатија, што пак ја имплицира и втората состојба т.е. дека сеуште постои страв кога треба да се воведат промени во стандардите низ кои треба да се применуваат археолошките методи на истражување и интерпретирање. Во последните четири децении се внесени мноштво нови археолошки пристапи кои треба постепено да се применуваат и во Македонија, а за што неопходни се не индивидуални туку колективни т.е. институционални ангажирања во сите сфери на истражувањата, почнувајќи од рекогносцирањето, преку ископувањето и обработувањето на наодите, па сè до нивното толкување и презентирање. За среќа, македонската археологија се темели на бројни истражени локалитети и милиони артефакти кои можат да бидат процесирани преку

современите антрополошки видувања на археологијата. Тоа во секој случај ќе се рефлектира и на идните ископувања и подобрувањето на методите преку кои се регистрира и документира културното наследство.

Од тие причини, сметам дека горе наведените дела, со сите нивни квалитети или минорни недостатоци, можат да придонесат во менувањето на незавидната позиција која македонската археологија ја има во однос на европската, и колку - толку да се доближи до нејзините современи текови и принципи. Се надевам дека овие преведени изданија, во иднина ќе резултираат со нови научни трудови од македонските археолози кои ќе бидат ползувани и цитирани меѓу академските кругови од сродните универзитети и институции ширум светот. Единствено преку примената на современите методолошки и толковни принципи нашите сознанија ќе бидат сериозно третирали и земени предвид при аргументирањето на археолошкото реконструирање на минатото. На тој начин, и нашето културно наследство постепено ќе си ја заслужи и добие својата вистинска позиција и понатамошно ќе се користи како референца за следење на процесите кои ни овозможуваат да ги разбереме старите и новите култури.*

Гоце НАУМОВ

* Овој текст му е посветен на скоро починатиот американски археолог Луис Бинфорд, кој преку својата работа во огромна мера придонесе за реформите на археолошките методи и начинот на кој го гледаме, разбираме и презентираме минатото.

